

CAUSALE RELATIES EN HET RECHT: *LIVING APART TOGETHER?*

Enkele opmerkingen over empirische causaliteit en redelijke toerekening

Erik Witjens*

Erik Witjens
**Strafrechtelijke causaliteit.
De redelijke toerekening
vergeleken met het privaatrecht**
Deventer: Kluwer 2011, 288 p., 36 euro

Erik Witjens promoveerde op 24 maart 2011 aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn promotores waren prof. mr. G. Knigge en prof. mr. M.H. Wissink. Als co-promotor trad mr. dr. H.D. Wolswijk op.

1 Inleiding

Zowel het strafrecht als het privaatrecht kent de problematiek van de causaliteit, het verband tussen oorzaak en gevolg.¹ De situatie bij de onrechtmatige daad en het strafbare feit is in zoverre gelijk, dat het telkens gaat om ongewenst gedrag dat tot aansprakelijkheid leidt. Echter, het doel van die aansprakelijkheid verschilt: in het privaatrecht gaat het om het herstellen van de balans die door de normschending is verstoord, de benadeelde moet schadeloos gesteld worden. In het strafrecht gaat het (met name) om bestraffing van de dader.

Nadat in de jaren zeventig van de vorige eeuw de adequatieleer (die ik hierna ook zal aanduiden met 'voorzienbaarheid') als doorslaggevend criterium in ongenade was gevallen in beide rechtsgebieden, is de Hoge Raad gebruik gaan maken van het criterium 'redelijke toerekening'.² De reden voor mijn promotieonderzoek was gelegen in het feit dat in het strafrecht sinds de introductie van het criterium nog geen diepgravend onderzoek was gedaan naar de invulling van dit criterium. Het privaatrecht, waar meer doctrinevorming had plaatsgevonden, was een uitgelezen rechtsgebied om mee te vergelijken. In mijn proefschrift verdedig ik na beide rechtsgebieden onderzocht te hebben een nieuwe benadering van de causaliteit voor het strafrecht.³

In dit artikel zal ik een aspect van mijn onderzoek uitlichten dat gemeenschappelijk is aan beide rechtsgebieden, namelijk de verhouding tussen redelijke

toerekening en de (wat ik noem) empirische causaliteit. Onder deze empirische causaliteit versta ik wat de empirische wetenschappen ons kunnen leren over het ontstaan van gevolgen. Het gaat dan om kennis over feitelijke causaliteit; de causaliteit die juristen met de *condicio sine qua non*-test (verder: *c.s.q.n.-test*) beogen vast te stellen. Op deze juridische 'vertaling' van empirische causaliteit aan de hand van de *c.s.q.n.-test* is naar mijn mening het nodige af te dingen, wat mij een geldige reden lijkt om in dit artikel aandacht te schenken aan deze problematiek.⁴

In de volgende paragraaf zal ik eerst de in dit kader belangrijkste kenmerken schetsen van de empirische en juridische causaliteit. Daarna worden in de derde paragraaf enkele problemen beschreven die samenhangen met de empirische causaliteit in het privaatrecht en het strafrecht. Enkele opmerkingen over de richting waarin volgens mij een oplossing gevonden kan worden hebben een plaats gekregen in de vierde paragraaf. Een korte conclusie rondt het artikel af.

De reden voor mijn promotieonderzoek was gelegen in het feit dat in het strafrecht sinds de introductie van het criterium van 'redelijke toerekening' nog geen diepgravend onderzoek was gedaan naar de invulling van dit criterium

2 Causaliteit in het recht

De causaliteitstheorie die van oudsher geacht wordt aan de basis te staan aan het oordeel over juridische causaliteit is de leer van de *condicio sine qua non* (verder: *c.s.q.n.-leer*). Volgens deze leer veroorzaakt een handeling een gevolg als zij niet kan worden weggedacht zonder dat het gevolg wegvalt. Alle voorwaarden voor een gevolg zijn in dat opzicht gelijkwaardig, want noodzakelijk voor het intreden van dat gevolg.⁵ Veelal wordt aangenomen dat aan de

* Mr. dr. E.M. Witjens is wetenschappelijk hoofdmedewerker straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit van Aruba. De auteur dankt Carlos Bollen, wetenschappelijk hoofdmedewerker privaatrecht aan de Universiteit van Aruba, voor zijn opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

- 1 Waar ik in dit artikel spreek over 'het privaatrecht', heb ik uitsluitend het onrechtmatige daadsrecht op het oog. Andere onderdelen van het privaatrecht laat ik buiten beschouwing.
- 2 Zie voor het civiele recht HR 3 februari 1927, *NJ* 1927, p. 636 m.nt. EMM (*Haagse Post*) en HR 20 maart 1970, *NJ* 1970, 251 m.nt. GJS (*Waterwingebied*). Zie voor het strafrecht HR 30 oktober 1933, *NJ* 1933, p. 1777 (*Tweemolentjesvaart*) en HR 12 september 1978, *NJ* 1979, 60 m.nt. ThWvW (*Letale Longembolie*).
- 3 E.M. Witjens, *Strafrechtelijke causaliteit. De redelijke toerekening vergeleken met het privaatrecht*, Deventer: Kluwer 2011.
- 4 Het artikel brengt enige aspecten van de verhouding tussen empirische causaliteit en de redelijke toerekening voor het voetlicht. Het pretendeert zeker geen volledigheid, maar is eerder een beschrijving op hoofdpunten van mijn bevindingen over dit deelonderwerp van mijn promotieonderzoek.
- 5 Zie bijvoorbeeld J. Remmelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996, p. 175.

hand van deze test ('was dit gevolg ook voorgevallen als voorwaarde *x* wordt weggedacht?') de c.s.q.n.-leer een oordeel kan vellen over de 'natuurkundige' causaliteit. Het gaat dus om een oordeel over de vraag of een voorwaarde werkelijk heeft bijgedragen aan het gevolg, denk bijvoorbeeld aan de situatie waarin een dronken slachtoffer door de verdachte in het gezicht geslagen wordt. Het slachtoffer valt steil achterover op straat en overlijdt een dag later.⁶ De vuistslag is, als wij deze test toepassen, zonder twijfel een c.s.q.n. voor het overlijden van het slachtoffer.

Eén van de uitkomsten van mijn onderzoek is echter dat de c.s.q.n.-leer geen recht doet aan de natuurkundige causaliteit – die ik zoals gezegd bij voorkeur duid als empirische causaliteit – waarover hieronder meer. In deze paragraaf zal ik daarom kort de empirische causaliteit en juridische causaliteit beschrijven, zodat duidelijk is in welk kader de volgende paragrafen moeten worden begrepen.

Eén van de uitkomsten van mijn onderzoek is dat de *condicio sine qua non*-leer geen recht doet aan de natuurkundige causaliteit

2.1 Empirische causaliteit

De c.s.q.n.-test beoogt de empirische causaliteit vast te stellen: is er een fysiek verband vast te stellen tussen degene die aansprakelijk gesteld wordt en het gevolg? Daarbij zal vaak expertise van empirische wetenschappers vereist zijn. Denk bijvoorbeeld aan doktoren die gevraagd worden naar het verband tussen asbestblootstelling en een vastgestelde longziekte. Problematisch hierbij is dat empirische wetenschappers een van juristen afwijkend causaliteitsbegrip hanteren. In deze subparagraaf stip ik enkele punten betreffende dit empirische causaliteitsbegrip aan.

Een eerste noemenswaardig punt is dat empirische wetenschappers een ander perspectief hebben dan juristen. Als een empirische wetenschapper op zoek is naar de verklaring van een gevolg, zijn alle voorwaarden die daaraan empirisch hebben bijgedragen van belang. Stel dat in het bovengenoemde voorbeeld het slachtoffer een zeer kwetsbare schedel zou hebben – de beroemde eierschaalschedel-problematiek – en zijn overlijden als gevolg van de val uitsluitend is te verklaren als men die zwakke schedel erbij betreft. Dan is die kwetsbare schedel voor de verklaring van het gevolg door empirische wetenschappers een essentiële component.⁷

Problematisch is dat empirische wetenschappers een van juristen afwijkend causaliteitsbegrip hanteren

Een tweede kwestie betreft de wijze waarop het oordeel van een empirisch wetenschapper tot stand komt. In tegenstelling tot wat de c.s.q.n.-test voorkookt, is het antwoord op de vraag of er empirische

causaliteit bestaat niet een simpel ja of nee.⁸ De wetenschappelijke aanpak ziet in beginsel op het aantonen van 'abstracte' causaliteit. Naar aanleiding van experimenten kan worden vastgesteld of een bepaalde hypothese over het regelmatige intreden van een gevolg juist lijkt. Denk bijvoorbeeld aan een onderzoek naar de kankerverwekkendheid van een stof, waarbij vastgesteld wordt dat vijftig procent van de onderzoekspopulatie kanker krijgt. Zekerheid over het empirisch causaal verband kan op deze wijze niet worden verkregen, omdat de hypothese over abstracte causaliteit dat een bepaald gevolg met een bepaalde mate van waarschijnlijkheid intreedt bij de aanwezigheid van een bepaalde voorwaarde geen absolute duidelijkheid verschaft over *waardoor* dat gevolg intreedt in een specifiek geval. Het vastgestelde percentage slaat immers op de populatie van het onderzoek en het is niet uitgesloten dat in een specifiek geval de kanker een andere oorzaak heeft. In empirische causaliteitsoordelen zit daardoor altijd een bepaalde onzekerheid en dat leidt ertoe dat empirische causaliteitsoordelen altijd waarschijnlijkheidsoordelen behelzen.⁹

In het verlengde hiervan verdient aandacht dat empirische wetenschappers over het algemeen terughoudender zijn met het kwalificeren van voorwaarden als 'oorzaak'. Als niet duidelijk is hoe het causale proces verloopt, is misschien wel vast te stellen dat een bepaalde voorwaarde bijdraagt aan het gevolg, maar niet in welke mate. In zo'n geval zal in de empirische wetenschappen niet snel gesproken worden van een causaal verband, maar in meer tentatieve bewoordingen worden gekwalificeerd. In de vertaling van de c.s.q.n.-leer gaan al deze nuances verloren, waardoor juristen naar mijn mening geen goed handvat aangereikt krijgen voor het verwerken van de empirische causaliteit in de redelijke toerekening.

In empirische causaliteitsoordelen zit altijd een bepaalde onzekerheid en dat leidt ertoe dat empirische causaliteitsoordelen altijd waarschijnlijkheidsoordelen behelzen

2.2 Juridische causaliteit

Volgens de heersende leer geldt zowel in het strafrecht als het privaatrecht dat de c.s.q.n.-leer in principe aan de basis staat van het oordeel of een gevolg redelijkerwijze is toe te rekenen.¹⁰ De redelijke toerekening wordt in de heersende doctrine geacht in dezelfde verhouding tot de c.s.q.n.-leer te staan als de voorzienbaarheid dat voorheen stond. Dat wil zeggen dat voor het vaststellen van een causaal verband in beginsel eerst aan de c.s.q.n.-test voldaan moet zijn, waardoor een eerste selectie van voorwaarden plaatsvindt. Op deze eerste 'natuurkundige' selectie volgt dan een juridische correctie, die vroeger aan de hand van de voorzienbaarheid geschiedde, maar tegenwoordig volgens de leer van de redelijke toerekening plaatsvindt. Volgens deze zienswijze beperken normatieve overwegingen de door de c.s.q.n.-test vastgestelde empirische causaliteit.

⁶ Hof 's-Gravenhage 17 maart 2011, LJN: BP7937.

⁷ In de bovengenoemde casus speelde dat overigens niet. Zie uitgebreider Witjens 2011, par. 1.2.1 en 7.3.2.

⁸ Zie voor een uitgebreidere behandeling Witjens 2011, par. 1.2.

⁹ Zie ook Witjens 2011, par. 9.3.3.

¹⁰ Er zijn barstjes in deze hegemonie te bespeuren. Zie daarvoor Witjens 2011, o.a. par. 9.2.2.

Ik laat het op deze plaats bij deze opmerking over het functioneren van het criterium redelijke toerekening en zal in deze bijdrage de verschillen die daarbij tussen beide rechtsgebieden bestaan verder buiten beschouwing laten.¹¹ Met welke factoren de redelijke toerekening kan worden ingevuld laat ik hier eveneens buiten beschouwing.¹² Voor een goed begrip van het onderstaande is enige bekendheid met deze constructie van belang, maar in het kader van de wisselwerking tussen redelijke toerekening en empirische causaliteit zijn vooral de onderstaande constatering relevant. De opmerkingen over juridische causaliteit hieronder zijn gemeenschappelijk voor het straf- en het privaatrecht.

Een eerste belangrijk verschil tussen empirische causaliteit en juridische causaliteit is dat juristen niet zuiver in de totstandkoming van een gevolg zijn geïnteresseerd

Een eerste belangrijk verschil tussen empirische causaliteit en juridische causaliteit is dat juristen niet zuiver in de totstandkoming van een gevolg zijn geïnteresseerd. In het privaatrecht wil men weten of en in welke mate bepaald gedrag tot *toedeling van schade* moet leiden en in het strafrecht of bepaald gedrag tot een *sanctie* moet voeren. Bij de juridische oordeelsvorming worden zodoende normatieve overwegingen betrokken.¹³ Dit perspectief vindt geen weerslag in het causaliteitsbegrip van de empirische wetenschappen.¹⁴

Een tweede verschil dat bijdraagt aan een moeizame relatie tussen empirie en recht is dat juristen op zoek zijn naar specifieke causaliteit

Een tweede verschil dat bijdraagt aan een moeizame relatie tussen empirie en recht is dat juristen op zoek zijn naar specifieke causaliteit: het gaat om een '(...) op één concreet geval toegespitste (...) beoordeling van het verband tussen een bepaalde gebeurtenis en een daarna ingetreden schade.'¹⁵ Omdat empirische wetenschappers algemene causaliteitswetten voor groepen van gevallen formuleren, kan daardoor frictie ontstaan. Een oordeel over empirische causaliteit op basis van abstracte causaliteitswetten is altijd een waarschijnlijkheidsoordeel, zoals we hierboven reeds zagen. Het kan lastig zijn om in bepaalde gevallen voldoende waarschijnlijkheid over het empirisch causaal verband te verkrijgen. In het eerder gegeven voorbeeld van de vuistslag moet bijvoorbeeld wel vaststaan dat de vuistslag de val (en de daardoor opgelopen letsels) verklaart. Daar kan door een patholoog-anatoom bijvoorbeeld op basis van het letsel op de plek waar het slachtoffer is geraakt een oordeel over worden gegeven.¹⁶ De vraag is daarnaast hoever waarschijnlijkheid in het recht vereist wordt over het empirisch causaal verband.¹⁷ Ook

hier geldt dat in de c.s.q.n.-test nuances verloren gaan waardoor onder omstandigheden de c.s.q.n.-leer zich niet laat rijmen met het perspectief van juridische causaliteit. In de paragraaf hieronder zal ik nader uitwerken hoe dat mijns inziens in het recht tot uiting komt.

3 Knelpunten in de causaliteit

Naar mijn mening kan uit meerdere (deels hieronder te bespreken) verschijnselen, zowel in het privaats als het strafrecht, afgeleid worden dat de juridische causaliteit anders functioneert dan in de heersende doctrine wordt aangenomen. In paragraaf 2 heb ik enige punten aangestipt aan de hand waarvan in deze paragraaf het tekortschieten van de huidige theorievorming besproken wordt.

Zoals ik in mijn proefschrift verdedig, zijn twee redenen aan te wijzen voor deze tekortkomingen, die beide te maken hebben met het gebruik van de c.s.q.n.-leer. De eerste reden is dat de c.s.q.n.-theorie mijns inziens gebrekkig functioneert als vertaler van de empirische causaliteit ten behoeve van de juridische causaliteit, waardoor (een oordeel over) empirische causaliteit niet op de juiste manier wordt verweven in het juridische causaliteitsoordeel.¹⁸ Ten tweede is de in de heersende leer aangenomen verhouding tussen die c.s.q.n.-leer en redelijke toerekening naar mijn mening niet correct.

Naar mijn mening kan uit meerdere verschijnselen, zowel in het privaats als het strafrecht, afgeleid worden dat de juridische causaliteit anders functioneert dan in de heersende doctrine wordt aangenomen

De c.s.q.n.-test faalt bijvoorbeeld in gevallen met meerdere oorzaken. Een variatie op de hierboven gebruikte casus: het slachtoffer wordt met kracht door twee mannen tegelijk omgeduwd waardoor hij ten val komt met de beschreven gevolgen. Vaststaat dat de duw van ieder van de mannen afzonderlijk voldoende is om ten val te komen. Toepassing van de c.s.q.n.-test leidt hier tot vreemde uitkomsten, omdat als men het duwen van één van beiden wegdenkt, het gevolg nog steeds intreedt. Volgens de veelal verdedigde uitleg van de c.s.q.n.-leer is het duwen van ieder van de mannen daarom afzonderlijk geen c.s.q.n. te noemen. Toch kan in dit geval niet volgehouden worden dat hier in werkelijkheid geen empirische causaliteit bestaat.¹⁹ Algemener gesteld: de vormgeving van de c.s.q.n.-test staat mijns inziens in de weg aan een juiste verhouding tussen empirische causaliteit en juridische causaliteit.²⁰

Die verhouding is volgens mij verder bemoeilijkt door de tweede reden: het in de doctrine volharden in een benadering van de juridische causaliteit waarin eerst de (problematische) hobbels van de c.s.q.n.-test genomen moet worden. Dat dwingt namelijk de juridische causaliteit een natuurkundige richting op, terwijl – zoals eerder duidelijk werd – in beide

11 Zie Witjens 2011, o.a. p. 194-197 en p. 208-211.

12 Zie Witjens 2011, par. 4.4 en hoofdstuk 7, waarin respectievelijk het privaatrecht en het strafrecht worden behandeld.

13 Witjens 2011, o.a. p. 8.

14 Witjens 2011, o.a. p. 212.

15 H.K. Köster, *Causaliteit en voorzienbaarheid*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1963, p. 6.

16 In het arrest Hof 's-Gravenhage 17 maart 2011, LJN: BP7937 wordt inderdaad iets uitgebreider stilgestaan bij de empirische causaliteit, naar aanleiding van een ter zake gevoerd verweer.

17 Uitgebreider daarover Witjens 2011, par. 9.3.3.

18 Zie bijv. Witjens 2011, par. 9.2.4.

19 Zie uitgebreider Witjens 2011, par. 1.4. Op die plaats worden meer situaties besproken waarin de c.s.q.n.-leer tot problemen leidt.

20 Zie voor een uitgebreidere verdediging van dit standpunt Witjens 2011, par. 9.2.2.

gebieden een verschillend perspectief op de causaliteit bestaat. Immers: empirische wetenschappers zijn bezig met het verklaren van het gevolg en willen daartoe alle voorwaarden benoemen die het intreden van dat gevolg verklaren, terwijl juristen uiteindelijk de vraag naar aansprakelijkheid moeten beantwoorden, waarbij niet iedere factor die bij het intreden van het gevolg betrokken is van hetzelfde belang is. Van Eck, die in 1947 een proefschrift over causaliteit verdedigde, verzuchtte: 'Niemand heeft er ooit aan gedacht physica te beoefenen met iuridische beschouwingen. Tegen het omgekeerde heeft men veelal wonderlijk genoeg geen bezwaar gemaakt.'²¹

Doordat het perspectief van juristen uiteindelijk op aansprakelijkheid ziet, kunnen (zo betoog ik in mijn proefschrift) normatieve overwegingen een belangrijke en zelfs doorslaggevende invloed uitoefenen op de causaliteit

Doordat het perspectief van juristen uiteindelijk op aansprakelijkheid ziet, kunnen (zo betoog ik in mijn proefschrift) normatieve overwegingen een belangrijke en zelfs doorslaggevende invloed uitoefenen op de causaliteit.²² In het strafrecht, waar de vraag naar c.s.q.n.-causaliteit integraal binnen de redelijke toerekening is opgenomen, zijn er naar mijn mening aanwijzingen voor te vinden in de rechtspraak van de Hoge Raad dat normatieve overwegingen ook daadwerkelijk die rol spelen.²³ Er zijn uitspraken aan te wijzen waarin de redelijke toerekening het primaat lijkt te krijgen boven de c.s.q.n.-leer, al gebeurt dat niet expliciet.²⁴ Het zesde herzieningsverzoek in de *Palmbloomrum*-zaak kan daarvan wellicht als voorbeeld dienen.²⁵ De casus handelt over een verdachte die als verpleger werkt voor een oude vrouw. Hij trouwt haar vanwege haar vermogen en is vanaf dan op zoek naar mogelijkheden om haar leven te doen eindigen. De vrouw gebruikt medicijnen die in combinatie met alcohol schadelijk zijn voor haar gezondheid. In de rechtszaak die volgt op haar overlijden wijst het Hof meerdere c.s.q.n. aan die tot de dood (kunnen) hebben geleid, te weten het nalaten doktershulp in te roepen door de verdachte toen het niet goed ging met het slachtoffer en het aan haar te drinken geven van een alcoholmengsel van onder andere gin, wijn en palmboomrum met een hoog alcoholpercentage. De slotsom is dat het overlijden redelijkerwijs aan de verdachte is toe te rekenen. De Hoge Raad hanteert echter een andere benadering: hij zet de causaliteitsvraag eerst in de sleutel van de redelijke toerekening, voordat hij zijn aandacht richt op de empirische causaliteit.²⁶ Mijns inziens zou een benadering van de strafrechtelijke causaliteit die de empirische causaliteit op een andere wijze verwerkt in het strafrechtelijke causaliteitsoordeel deze rechtspraak kunnen verklaren, waarover hieronder meer.²⁷ De huidige benadering van de redelijke toerekening in de doctrine schiet daarin tekort.

Ook in het privaatrecht zijn volgens mij aanwijzingen te vinden voor het tekortschieten van de theorievorming betreffende causaliteit. Zoals ik in mijn proefschrift uitgebreider verdedig, zijn ontwikkelingen als de proportionele aansprakelijkheid en de omkeringsregel eveneens terug te voeren op de moeizame verhouding tussen de empirische causaliteit zoals deze door de c.s.q.n.-test wordt vastgesteld enerzijds en de normatieve redelijke toerekening anderzijds.²⁸ Een sterk voorbeeld daarvan is naar mijn mening proportionele aansprakelijkheid. De proportionele oplossing vindt zijn ontstaansgrond in de constatering dat onverkorte toepassing van de c.s.q.n.-leer in gevallen waarin sprake is van mogelijke oorzaken tot een onrechtvaardige verdeling van schade leidt. Vanwege deze onzekerheid ligt geen van beide oplossingen van de c.s.q.n.-leer (wel of geen aansprakelijkheid) meer voor de hand dan de ander. De rechtvaardiging voor de proportionele aansprakelijkheid is derhalve normatief, hetgeen naar mijn mening eveneens gewicht kan geven aan de opvatting dat uiteindelijk aan redelijke toerekening het primaat toekomt in de juridische causaliteit.²⁹ De eis van c.s.q.n. wordt door (onder andere) de proportionele aansprakelijkheid uitgehold, wat mijns inziens tegen het handhaven van de oude typering van causaal verband pleit.

Ook in het privaatrecht zijn volgens mij aanwijzingen te vinden voor het tekortschieten van de theorievorming betreffende causaliteit

4 Naar een nieuwe benadering van causaliteit?

De titel van deze bijdrage ziet op de moeizame relatie tussen empirische causaliteit en de juridische, normatieve causaliteit van het recht. Naar mijn mening zou men de huidige situatie inderdaad als latrelatie kunnen typeren. De c.s.q.n.-leer, die haar ontstaansgrond vindt in een versimpelde opvatting over empirische causaliteit die dateert van het einde van de negentiende eeuw, vormt volgens mij geen goed hulpmiddel om de empirische causaliteit in het juridische causaliteitsoordeel te verwerken.³⁰ Hoewel de leer volgens de heersende causaliteitsdogmatiek de empirische causaliteit vaststelt, is dat in werkelijkheid maar in beperkte mate het geval. Om in de beeldspraak van een latrelatie te blijven: de empirische causaliteit heeft (deels) onderdak gevonden in de c.s.q.n.-leer, maar kan door de afstand niet altijd goed communiceren met de redelijke toerekening.

Al heel lang wordt aangenomen dat de c.s.q.n.-leer een aantal uitzonderingen kent om in rechte te kunnen functioneren (denk aan de eerdergenoemde gevallen met meerdere oorzaken of bijvoorbeeld causaliteit van het nalaten).³¹ De normatieve aard van de juridische causaliteit brengt echter kenmerken met zich mee die in de c.s.q.n.-test niet verdisconteerd worden. Zo zagen we hierboven onder andere dat juristen vanwege het uiteindelijke doel van aansprakelijkheid onderscheid maken tussen voorwaarden, terwijl diezelfde voorwaarden voor empirische wetenschappers gelijkelijk causaal zijn. Daarnaast kan het

21 Van Eck, *Causaliteit en aansprakelijkheid voor gevolgen in het strafrecht. Deel 2: de objectieve aansprakelijkheid voor de gevolgen in het strafrecht en het ouderschap bij de materieel-omschreven delicten* (diss. Nijmegen), Nijmegen: Dekker & Van de Vegt 1947, p. 195.

22 Zie o.a. Witjens 2011, par. 9.3.1 en 9.3.2.

23 Zie Witjens 2011, hoofdstuk 8.

24 Ik noem HR 30 september 2003, *NJ* 2005, 69 m.nt. Kn, HR 28 november 2006, *NJ* 2007, 49 en HR 13 juni 2006, *NJ* 2007, 48 m.nt. Y. Buruma. Zie voor een uitgebreide bespreking Witjens 2011, p. 167-175.

25 HR 19 december 2006, *NJ* 2007, 423 m.nt. P.A.M. Mevis.

26 Zie uitgebreider Witjens 2011, p. 172-174.

27 Zie o.a. Witjens 2011, par. 9.4.

28 Zie bijvoorbeeld Witjens 2011, par. 9.2.4.

29 Zie uitgebreider Witjens 2011, par. 9.2.2.

30 Zie uitgebreid Witjens 2011, hoofdstuk 1.

31 Zie Witjens 2011, par. 1.4.

voor juristen een relevante vraagstelling zijn voor hoeveel van het gevolg de respectievelijke voorwaarden verantwoordelijk zijn, terwijl dat empirisch gezien zeer moeilijk te duiden kan zijn en – voor de vraag naar veroorzaking als zodanig – niet relevant hoeft te zijn.

Deze (vaker gesignaleerde) tekortkomingen van de c.s.q.n.-leer zijn reden geweest voor nader onderzoek naar welke rol empirische causaliteit zou moeten hebben in de redelijke toerekening.³² De indruk ontstaat dat in beide rechtsgebieden meer onzekerheid over de empirische causaliteit toegestaan is dan de c.s.q.n.-test voorwendt. Naar aanleiding van mijn onderzoek pleit ik daarom voor een nieuwe benadering van de strafrechtelijke causaliteit, waarin geen rol meer is weggelegd voor de c.s.q.n.-leer. Ook het privaatrecht kan wellicht baat hebben bij die uitwerking van een nieuwe benadering; de kritiek op de dogmatische vormgeving van de causaliteit in het strafrecht raakt namelijk ook het privaatrecht.

Naar aanleiding van mijn onderzoek pleit ik voor een nieuwe benadering van de strafrechtelijke causaliteit, waarin geen rol meer is weggelegd voor de c.s.q.n.-leer

In mijn proefschrift verdedig ik dat – in tegenstelling tot wat de heersende leer voorschrijft – strafrechtelijke causaliteit niet vanuit een empirisch startpunt moet worden beoordeeld, maar expliciet vanuit de redelijke toerekening als juridisch, normatief causaliteitscriterium. Dat betekent dat de c.s.q.n.-leer, die blijkens mijn onderzoek al fors aan belang heeft ingeboet in beide rechtsgebieden, de rol van basisvereiste definitief verliest. In de juridische causaliteit heeft de empirische causaliteit daarentegen vervolgens wel

een belangrijke plaats.³³ Echter, een oordeel over empirische causaliteit gaat altijd gepaard met een zekere mate van onzekerheid – hetgeen naar strafrechtelijke maatstaven niet ongebruikelijk of ontoelaatbaar is.³⁴ Hier speelt wederom het verschil in perspectief tussen juristen en empirische wetenschappers een rol. Als empirisch gezien niet precies duidelijk is hoe een gevolg veroorzaakt is, maar alle mogelijkheden voor rekening van dezelfde verdachte komen, zal juridisch gezien aansprakelijkheid in de rede liggen. Of het slachtoffer immers nu door verstikking of een daaropvolgende verdrinking is omgekomen, doet voor de kwalificatie van het delict niet ter zake en staat niet aan redelijke toerekening van het gevolg in de weg.³⁵

5 Conclusie

De wisselwerking tussen empirische causaliteit en redelijke toerekening is er in de theorievorming de afgelopen decennia bekaaid afgekomen. Dit terwijl veel van de problemen die in de heersende leer betreffende juridische causaliteit gesignaleerd worden, naar mijn mening zijn te herleiden op deze wisselwerking. Het is dus zaak deze latrelatie een andere vorm te geven.³⁶

De doelstelling van dit artikel is het problematiseren van de verhouding tussen empirische causaliteit en redelijke toerekening. Daarmee beoog ik bij te dragen aan het ter discussie stellen van de rol van de c.s.q.n.-leer in de huidige dogmatiek, zowel in het strafrecht als het privaatrecht. Het is mijn stellige overtuiging dat de c.s.q.n.-leer, die in eerdere werken over de causaliteit al onder vuur heeft gelegen, beter terzijde geschoven kan worden. De bevinding dat normatieve overwegingen in het recht de empirische causaliteit omvatten, kan bijdragen aan een beter begrip van de juridische causaliteit en kan daardoor wellicht als stimulans dienen voor verdere ontwikkeling van het causaliteitsbegrip in zowel het strafrecht als het privaatrecht.

³² Zie Witjens 2011, par. 9.2.2.

³³ Witjens 2011, p. 214.

³⁴ Zie Witjens 2011, par. 6.2.

³⁵ Dit was overigens reeds zo voor de invoering van de redelijke toerekening, zie HR 26 juni 1962, NJ 1963, 11 (*Marcel Nivard*), waaraan het voorbeeld ontleend is.

³⁶ Voor de precieze uitwerking van de rol die de empirische component mijns inziens in de redelijke toerekening kan spelen, verwijs ik naar mijn proefschrift.